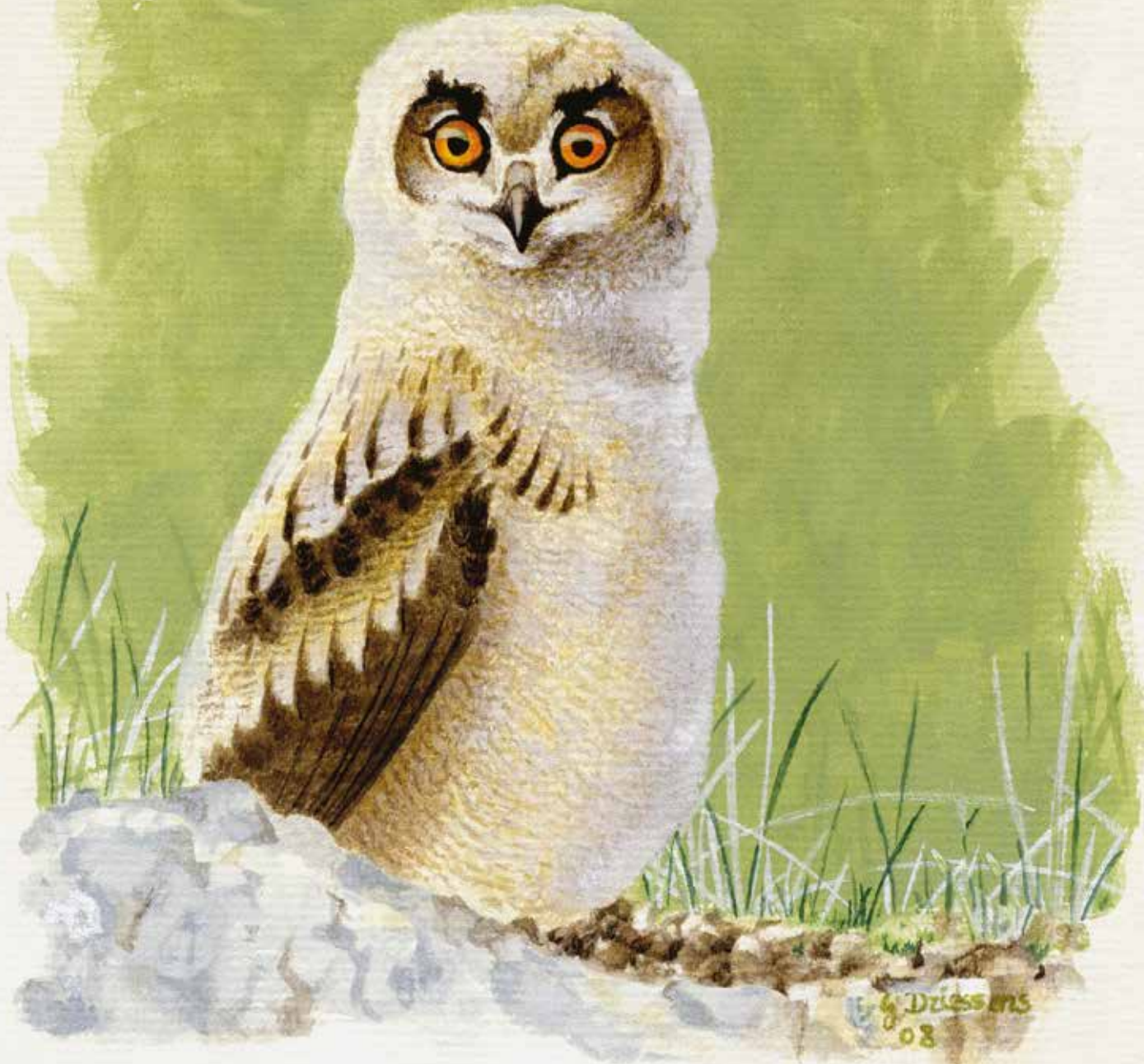

Natuur.oriolus

België-Belgique
P.B.
Antwerpen X
3/1485

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | ERK. P706369 | APRIL-MEI-JUNI 2014 | JG 80 | NR 2
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Oehoe in Limburg

47

Matkop in Dendervallei

52

Eilanden en nestvlotjes
voor Visdief

58

Matkop in de Dendervallei (O): recente cijfers en suggestie voor gericht onderzoek

› Wouter Faveyts

› Matkop *Parus montanus*. (Foto: Jaap Denee)

Inleiding

Met veel aandacht las ik het artikel van Guido Bulteel over Matkoppen *Parus montanus* in de Noorderkempen in *Natuur.oriolus* 79(1) (Bulteel 2013). Knap werk, en jammer genoeg wordt er te weinig dergelijk leesvoer geproduceerd en gepubliceerd in Vlaanderen. Mijn aandacht werd vergroot door mijn interesse voor deze soort en door het onderzoek van vogelwerkgroep Cinerea (Denderstreek) naar een aantal schaarse broedvogelsoorten, waaronder Matkop. Meer dan genoeg redenen om naar aanleiding van hoger vermeld artikel eens in de eigen data te duiken. Hoewel ons onderzoek zeker niet zo grondig en gedetailleerd uitgevoerd is als dat van Guido Bulteel in de Noorderkempen, leveren de reeds verzamelde resultaten toch informatie op die het publiceren waard is. De vergelijking is mede interessant doordat ze betrekking heeft op het westelijke deel van Vlaanderen, gelegen in andere ecoregio's, namelijk 'Dender – Klein-Brabant' en (voornamelijk) 'Westelijke en Centrale Heuvels' (Anselin *et al.* 2004). Ruim tien jaar geleden, ten tijde van het veldwerk voor de Vlaamse broedvogelatlas, bleek dat Matkop een vrijwel aaneengesloten verspreiding had in de oostelijke helft van Vlaanderen. In

de westelijke helft, waartoe ook de Dendervallei behoort, was de verspreiding verbrossend en waren de aantallen en dichtheden merkbaar lager (Vermeersch 2004). Naar verluidt zou de soort sindsdien verder achteruitgegaan zijn, maar er bestaat amper gepubliceerd cijfermateriaal daaromtrent. De bedoeling van deze korte bijdrage is iets toe te voegen aan de recente kennis van het voorkomen van deze soort uit de categorie 'kwetsbaar' op de rode lijst van Vlaamse broedvogels (Vermeersch *et al.* 2004).

Monitoring van Matkop in de Dendervallei

Vogelwerkgroep Cinerea, actief in de Dendervallei (zuidoostelijke helft van de provincie Oost-Vlaanderen en enkele aangrenzende delen van de provincie Vlaams-Brabant), heeft sinds 2010 een project opgezet dat ernaar streeft om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de status en de evolutie van een aantal zeldzame en schaarse broedvogelsoorten in haar werkingsgebied. Behalve de soorten die worden opgevolgd in het kader van het Vlaamse BBV-

project (Bijzondere Broedvogels Vlaanderen, gecoördineerd door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek), volgen we nog een aantal soorten op die in de Dendervallei zeldzaam of schaars zijn. Matkop is één van die soorten. Sinds 2013 wordt hierbij gewerkt met een aantal telgebieden, verspreid doorheen het werkingsgebied van de werkgroep, van Geraardsbergen tot Dendermonde. In deze bijdrage wordt in het bijzonder gekeken naar de resultaten in tien telgebieden in de Dendervallei (weergegeven in tabel 1) die in 2013 goed werden onderzocht op Matkoppen. De meeste telgebieden liggen in het zuiden van de vallei; enkele liggen in het centrale en het noordelijke deel. De telgebieden bestaan alle uit gevarieerd terrein nabij een rivier of een beek, met een afwisseling van weiden, ruigtes en vochtige loofbossen. De oppervlakte aan geschikt biotoop voor Matkoppen (vochtig bos) varieert aanzienlijk per gebied, maar voor elk gebied geldt dat een deel van de oppervlakte (open terrein zonder geschikte nestbomen) mag worden beschouwd als niet geschikt voor Matkoppen. De telresultaten van Matkoppen in de tien telgebieden in de Dendervallei in 2013 staan vermeld in tabel 1.

De gebieden met de laagste dichtheid (<2 territoria/100 ha) zijn niet toevallig ook de gebieden met naar verhouding de laagste oppervlakte aan geschikt biotoop voor de soort (relatief weinig bos en veel weiden/ruigtes). De dichtheid aan Matkoppen varieert aanzienlijk tussen de telgebieden, maar is in de meeste gebieden opmerkelijk. Hoewel er in de betrokken gebieden in 2013 gericht naar Matkoppen werd gezocht, was het aantal bezoeken aan elk gebied door tijdgebrek vrij beperkt. We mogen er dus van uitgaan dat een aantal territoria werd gemist, en dat de werkelijke aantallen en dichtheden nog iets hoger lagen. De cijfers in tabel 1 moeten dus veel meer als minima worden beschouwd. Op basis van - weliswaar minder gericht verzamelde gegevens - uit een aantal van deze gebieden in de voorbije jaren mag bovendien worden verondersteld dat de aantallen in die gebieden vrij stabiel zijn. Losse waarnemingen in het werkingsgebied van de werkgroep laten vermoeden dat ook buiten de telgebieden nog aardige aantallen Matkoppen voorkomen in de Dendervallei, in het bijzonder in het zuidelijke deel.

De hogere dichtheden van Matkop in de zuidelijke Dendervallei kwamen reeds aan het licht in de Vlaamse broedvogelatlas, voor de periode 2000-2002 (Vermeersch 2004). Uit de oudere Belgische atlas (Devillers 1988) bleek dit niet. Ten tijde van het veldwerk voor deze atlas in de periode 1973-1977 kwam Matkop echter nog in aanzienlijk grotere aantallen en in meer gelijkaardige dichtheden voor in grote delen van het land. Daarnaast moet ook rekening gehouden

worden met het gegeven dat het veldwerk voor deze laatste atlas in de zuidelijke Dendervallei blijkbaar niet erg grondig is gebeurd, waardoor de vastgestelde aantallen van toen wellicht als een onder-telling moeten worden beschouwd.

De verklaring voor het relatief talrijk voorkomen in deze streek ligt vermoedelijk in de veelheid van verspreid liggende vochtige bosjes langs de Dender en in diverse beekvalleien. De zuidelijke Dendervallei wordt gekenmerkt door relatief kleine percelen, met als resultaat een tamelijk gesloten en gevarieerd landschap. In de streek werden in het verleden veel populierenbossen aangeplant, in belangrijke mate voor de inmiddels ter ziele gegane lokale luciferindustrie in Geraardsbergen. De nog resterende, vaak enigszins gedegeneerde populierenbossen zijn inmiddels vanuit bosbouwkundig en economisch oogpunt in niet al te beste staat, met veel dood hout en ondergroei van struiken en kleinere boomsoorten. Hun ecologische waarde is daardoor toegenomen. Naast Matkoppen komen hier ook goede aantallen voor van onder meer Kleine Bonte Specht *Dendrocopos minor* en Wielewaal *Oriolus oriolus*.

De vaststelling van Bulteel (2013) dat Matkoppen in de Noorderkempen tegenwoordig hun hoogste dichtheden bereiken in vochtige bossen lijkt ook op te gaan voor de zuidelijke Dendervallei.

› Broedhabitat Matkop *Parus montanus* in zuidelijke Dendervallei, provinciaal domein de Gavers, Onkerzele (O), 1 mei 2013. (Foto: Wouter Faveyts)

	Naam telgebied		Oppervlakte telgebied	Aantal territoria	Dichtheid per 100 ha
1.	Geraardsbergen	Boelaremeersen	134 ha	3	2,2 terr./100 ha
2.	Geraardsbergen	Gaver	134 ha	4	2,9 terr./100 ha
3.	Geraardsbergen	Nuchten	109 ha	5	4,5 terr./100 ha
4.	Geraardsbergen	Kortelaken	84 ha	4	4,7 terr./100 ha
5.	Geraardsbergen	Moenebroek	155 ha	3	1,9 terr./100 ha
6.	Geraardsbergen	Gemene Meers	75 ha	1	1,3 terr./100 ha
7.	Ninove	Dendervallei Ninove	157 ha	4	2,5 terr./100 ha
8.	Haaltert	Den Dotter	202 ha	3-4	1,4-1,9 terr./100 ha
9.	Denderleeuw	Wellemeersen	119 ha	3-5	2,5-4,2 terr./100 ha
10.	Dendermonde	St.-Onolfspolder	493 ha	3	0,6 terr./100 ha
Totalen			1662 ha	33-36	1,9-2,1 terr./100 ha

› Tabel 1. Overzicht van aantal territoria van Matkop *Parus montanus* in 2013 in tien telgebieden in de Dendervallei (O), telkens met vermelding van de hoofdgemeente waar het gebied zich bevindt.

› Table 1. Overview of number of territories of Willow Tit *Parus montanus* in 2013 in ten counting plots in the Dender Valley, East Flanders province, Belgium.

► Broedhabitat Matkop *Parus montanus* in zuidelijke Dendervallei, Nuchten, Idegem (O), 1 mei 2013. (Foto: Wouter Faveyts)

► Broedhabitat Matkop *Parus montanus* in zuidelijke Dendervallei, Nuchten, Idegem (O), 1 mei 2013. (Foto: Wouter Faveyts)

► Broedhabitat Matkop *Parus montanus* in zuidelijke Dendervallei, Nuchten, Idegem (O), 1 mei 2013. (Foto: Wouter Faveyts)

Suggestie voor een grondigere opvolging van Matkop en andere schaarse soorten

Tot slot nog een bedenking over het monitoren van een soort als Matkop. De soort maakt deel uit van het ABV-project, in het kader waarvan Natuurpunt Studie en het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek instaan voor de coördinatie van de monitoring van algemene Vlaamse broedvogels (webreferentie 1). Voor de periode 2007-2012 werd de trend voor Matkop op basis van dit project bepaald op een afname van 12,2% (Vermeersch *et al.* 2013, Vermeersch *et al.* 2014). Matkop kan tegenwoordig bezwaarlijk nog als een algemene soort beschouwd worden. Het is dan ook de vraag of het ABV-project het geschikte middel is om een degelijk beeld te krijgen van de populatie-evolutie. Dit geldt ook voor een reeks andere schaarse soorten, die enerzijds te algemeen zijn om te worden opgevolgd door het BBV-project (webreferentie 2), maar anderzijds te schaars voor een goede opvolging via het ABV-project. In zowel Vermeersch & Onkelinx (2012) als in Vermeersch *et al.* (2014) lijken de auteurs dit ook aan te voelen, door te vermelden dat het uitvoeren van een territoriumkartering via de module Avimap (webreferentie 3) een goede aanvulling kan betekenen op de ABV-gegevens en door Matkop als voorbeeld aan te halen van een soort waarvoor het ABV-project te kort schiet voor een goede trendberekening. Het valt sterk te overwegen om voor een beperkt aantal soorten die tussen de mazen van het net van de ABV- en BBV-projecten vallen, een derde project op te zetten en actief te promoten, naar analogie met het BMP-B-telproject van Sovon in Nederland (webreferentie 4). In het kader van een dergelijk project zou onder meer Matkop gericht kunnen worden geïnventariseerd in een aantal afgebakende gebieden. Om de drempel voor potentieel geïnteresseerde medewerkers niet te hoog te maken zou men kunnen werken met een rotatiesysteem waarbij pakweg elke drie jaar eenzelfde groep soorten aan bod komt, naar analogie met het hoger beschreven project dat in de Dendervallei werd opgezet. Behalve dat deze aanpak ons nog beter in staat zou stellen om de situatie van dergelijke schaarse soorten in te schatten, zou het bovendien specifiek voor de Matkop kunnen bijdragen tot het opvolgen van de staat van instandhouding van Europees te beschermen habitats in het kader van de Europese Habitatrichtlijn. In De Knijf *et al.* (2013) wordt een lijst van 153 zogenaamde 'typische faunasoorten' beschreven waarvan na analyse is gebleken dat ze geschikt zijn om te gebruiken bij de beoordeling van de staat van instandhouding van de habitats in kwestie. De Matkop wordt volgens deze studie beschouwd als een indicator voor een goede biotische structuur van het habitattypen 91E0* (alluviale bossen met Zwarte Els *Alnus glutinosa* en Es *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)). Het zijn ideeën die in het achterhoofd kunnen worden gehouden bij de volgende evaluatie van de Vlaamse projecten inzake vogelmonitoring.

Dankwoord

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar de tellers van vogelwerkgroep Cinerea die deelnemen aan het BBV-(plus-)project van de werkgroep. Een woord van appreciatie ook aan Guido Bulteel voor de correspondentie die we voerden over Matkoppen. Bedankt ook aan Marieke Berkvens en Koen Leysen voor hun waardevolle opmerkingen en aanvullingen op een eerste draft van dit artikel.

Wouter Faveyts, Watermuntweg 10, B- 9820 Merelbeke,
wouter.faveyts@telenet.be

Broedhabitat Matkop *Parus montanus* in zuidelijke Dendervallei, Nuchten, Idegem (O), 1 mei 2013. (Foto: Wouter Faveyts)

Referenties

- Anselin A., G. Vermeersch & K. Devos 2004. Habitats voor vogels in Vlaanderen: de eco-regio's. In: Vermeersch G., A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. Van Der Krieken 2004. *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud. Brussel.
- Bulteel G. 2013. Teloorgang en vernauwde habitatvoorkeur van de Matkop, een voorbeeld uit de Noorderkempen. *Natuur.oriolus*. 79(1): 1-9
- De Knijf G., D. Adriaens, B. Van Elegem & D. Paelinckx 2013. Natura 2000-habitattypes – Meer dan flora! Selectiecriteria en gebruik van typische faunasoorten bij de gewestelijke beoordeling van de staat van instandhouding. *Natuur.focus*. 12(3): 109-120
- Devillers P. 1988. Matkop *Parus montanus*. In: Devillers P., W. Roggeman, J. Tricot, P. Del Marmol, C. Kerwijn, J.-P. Jacob & A. Anselin 1988. *Atlas van de Belgische broedvogels*. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Brussel
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos 2004. Een nieuwe rode lijst van de broedvogels in Vlaanderen (versie 2004). In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. 2004. *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud. Brussel.
- Vermeersch G. 2004. Matkop. In: Vermeersch G., A. Anselin., K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. Van Der Krieken 2004. *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud. Brussel.
- Vermeersch G. & T. Onkelinx 2012. ABV-project: trends na de tweede volledige telcyclus. *Vogelnieuws* 19. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek: 29-31
- Vermeersch G. & T. Onkelinx 2013. ABV-project: nieuw cijfermateriaal. *Vogelnieuws* 21. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek: 29-31
- Vermeersch G., I. Lewylle & T. Onkelinx. 2014. Elke vogel telt! Zeven jaar algemene broedvogels monitoren in Vlaanderen (project ABV). *Natuur.oriolus*. 80(1): 1-9

Webreferenties

1. http://www.inbo.be/content/page.asp?pid=FAU_VO_ABV_Start
2. http://www.inbo.be/content/page.asp?pid=FAU_VO_BBV_start
3. <http://www.avimap.org/>
4. <https://www.sovon.nl/nl/content/bmp-b-bijzondere-soorten>

Samenvatting – Abstract – Résumé

Naar aanleiding van een uitvoerig artikel over de Matkop in de Noorderkempen, wordt kort ingegaan op het voorkomen van de soort in de Dendervallei in Oost-Vlaanderen. In het kader van een project van de lokale vogelwerkgroep worden schaarse soorten zoals Matkop sinds kort opgevolgd in speciaal geselecteerde telgebieden. De resultaten voor 2013 uit tien telgebieden worden gepresenteerd: op een totale oppervlakte van 1662 hectare werden 33-36 territoria geteld, goed voor een gemiddelde dichtheid van 1,9 – 2,1 territoria per 100 hectare. Omwille van de relatief lage inspanning gaat het wellicht ten dele om ondertellingen. Op basis van de beschikbare gegevens zijn dat aanzienlijke dichtheden voor Vlaanderen anno 2013. Omdat een schaarse soort zoals Matkop mogelijk niet optimaal wordt opgevolgd binnen de bestaande monitoringsprojecten wordt de suggestie opgeworpen om deze en gelijkaardige schaarse soorten op te volgen via geselecteerde telgebieden. Daarbij kan als toemaatje nog worden bijgedragen aan het opvolgen van de staat van instandhouding van Europees te beschermen habitats.

Willow Tit in the Dender Valley (O): recent figures and suggestion for more directed study

As a result of an extensive article about the Willow Tit *Parus montanus* in the Noorderkempen, the occurrence of the species in the Dender Valley in Oost-Vlaanderen has been examined. In the framework of a project of the local bird study group, scarce birds such as Willow Tit have recently been followed up in specially selected count locations. The results for 2013 from ten such locations are presented: in a total surface area of 1662 hectares, 33 – 36 territories were counted, giving a mean

density of 1.9 – 2.1 territories per 100 hectares. Given the relatively low effort, this may have resulted in undercounting. On the basis of the available data this shows a relatively substantial density for Flanders in 2013. As scarce birds such as Willow Tit are possibly not optimally followed up within existing monitoring projects, it has been suggested to track this and similar scarce species using selected count locations. This would thus add to the tracking of the state of maintenance of European habitats to be protected.

La Mésange boréale dans la vallée de la Dendre (Fl.-Or.): chiffres récents et suggestions de recherches ciblées

Suite à un article détaillé sur la Mésange boréale *Parus montanus* dans le nord de la Campine, nous évoquons brièvement la présence de l'espèce dans la vallée de la Dendre en Flandre-Orientale. Dans le cadre d'un projet du groupe ornithologique local, des espèces rares telles que la Mésange boréale ont été récemment suivies dans des sections spécialement sélectionnées. Voici les résultats de dix sections pour 2013: pour une superficie totale de 1662 hectares, 33-36 territoires ont été dénombrés, soit une densité moyenne de 01.09 à 02.01 territoires par 100 hectares. En raison de l'effort relativement faible, les données sont peut-être sous-estimées. Sur la base des données disponibles, il s'agit toutefois de densités importantes pour la Flandre en 2013. Comme une espèce rare telle que la Mésange boréale ne peut pas être suivie de façon optimale dans les projets de surveillance existants, on suggère de suivre cette espèce ainsi que d'autres également rares au moyen de sections de comptage sélectionnées. Cela pourrait aussi contribuer à la surveillance de l'état de conservation des habitats européens à protéger.